

memorii | jurnale

Figură de prim ordin a logicii și filozofiei secolului XX, lordul Bertrand Russell (1872–1970) a fost totodată un autor prolific și în probleme de interes pentru publicul larg: religia, organizarea socială, relațiile internaționale, războiul și pacea, educația, etica, influența științei asupra vieții sociale etc. În toate aceste chestiuni a exprimat o gândire originală și viguroasă, adesea în răspăr cu mentalitățile dominante și stârnind nu o dată nemulțumiri și reacții adverse din partea autorităților. Izbucnirea Primului Război Mondial i-a dat ocazia să-și manifeste antimilitarismul și pacifismul; drept consecință, și-a pierdut în 1916 postul de la Cambridge și a fost condamnat în 1918 la șase luni de închisoare. Democrat, individualist și liberal, Russell a împărtășit vederile socialiștilor englezi, dar a criticat bolșevismul după o călătorie în Rusia, întreprinsă în 1920. Până la sfârșitul vieții n-a încetat să fie un adversar al oricărei forme de dictatură și un luptător pentru cauza păcii, opunându-se utilizării militare a energiei nucleare sau denunțând pericolele naționalismului. În 1950 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură, „drept recunoaștere a activității sale scriitoricești variate și de mare importanță, prin care apără idealurile umaniste și libertatea de gândire“.

Lucrări ale lui Bertrand Russell apărute la Humanitas: *Istoria filozofiei occidentale* (2005), *În căutarea fericirii* (2011), *Cunoașterea lumii exterioare* (2013), *Credințele mele* (2014), *Eseuri sceptice* (2015).

Autobiografia lui **BERTRAND RUSSELL**

Introducere de Michael Foot

Traducere din engleză și note
de Anca Bărbulescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Lui Edith

Ani lungi
am căutat pace,
Am găsit extaz, am găsit suferință,
am găsit nebunie,
Am găsit singurătate,
Am găsit durerea solitară
ce roade inima,
Dar pace n-am găsit.

Acum, bătrân și-aproape de sfârșit,
te-am cunoscut pe tine
Și cunoscându-te
Am găsit și extaz și împăcare,
cunosc odihna,
După atâția ani singuratici.
Știu ce pot fi viața și iubirea.
Acum, de adorm,
Voi adormi împlinit.

1872-1914

PROLOG

PENTRU CE AM TRĂIT

MI-AU STĂPÂNIT VIAȚA TREI PASIUNI, SIMPLE, DAR DE O INTENSITATE copleșitoare: dorința de iubire, căutarea cunoașterii și mila greu de îndurat față de suferința omenirii. Pasiunile acestea m-au împins ca niște vânturi puternice de colo-colo, pe o traiectorie nestatornică, peste un adânc ocean de suferință, ajungând până la limita disperării.

Am căutat iubirea, mai întâi, fiindcă aduce cu ea extazul – un extaz atât de puternic încât, de multe ori, mi-aș fi sacrificat tot restul vieții pentru câteva ore de asemenea încântare. Apoi, am căutat-o fiindcă ușurează singurătatea – singurătatea aceea cumplită în care o conștiință tremurândă privește peste marginea lumii în abisul rece, insondabil, fără viață. În fine, am căutat-o pentru că în uniunea iubirii am văzut, ca într-o miniatură mistică, viziunea prevestitoare a cerurilor închipuite de sfinți și poeți. Asta am căutat și, deși pare o stare prea fericită pentru ființa umană, asta am găsit – într-un sfârșit.

Cu la fel de mare pasiune am căutat și cunoașterea. Am dorit să înțeleg inimile oamenilor. Am dorit să știu de ce strălucesc stelele. Am încercat să cuprind puterea pitagoreică prin care numărul stăpânește curgerea lumii. Am reușit, dar nu foarte bine.

Iubirea și cunoașterea, în măsura în care erau cu putință, m-au atras în sus, către ceruri. Dar mila m-a adus întotdeauna înapoi pe pământ. Îmi răsună în inimă ecurile strigătelor de durere. Copiii înfomețați, victimele torturate de asupritori, bătrânii neajutorați ajunși povară detestabilă pentru fiii lor și tot universul

de singurătate, sărăcie și durere îmi bat joc de ceea ce ar trebui să fie viața omenească. Îmi doresc din tot sufletul să ușurez răul, dar nu pot, și atunci sufăr și eu.

Aceasta a fost viața mea. Găsesc că a meritat trăită și bucuros aș trăi-o din nou dacă mi s-ar da ocazia.

COPILĂRIA

PRIMA MEA AMINTIRE LIMPEDE ESTE SOSIREA LA PEMBROKE Lodge în februarie 1876. Mai exact, nu-mi amintesc sosirea propriu-zisă acolo, deși țin minte acoperișul mare de sticlă al gării londoneze, probabil Paddington, de la care urma să plec spre casă și care mi s-a părut neînchipuit de frumoasă. Ce îmi amintesc din prima zi petrecută la Pembroke Lodge este ceaiul luat în camera servitorilor. Era o încăpere mare, goală, cu o masă lungă, masivă, cu scaune și un scăunel înalt. Toți servitorii luau ceaiul aici, mai puțin menajera, bucătăreasa, camerista doamnei și valetul, care formau un grup aristocratic în camera menajerei. M-au pus pe scăunelul înalt să mănânc; cel mai clar îmi amintesc cum mă întrebam de ce prezint atâta interes pentru servitori. Pe atunci nu știam că deja fusesem subiectul unor atente cugetări din partea lordului cancelar, a mai multor eminenți consilieri ai reginei* și a altor persoane de seamă; de-abia la maturitate am aflat despre ciudatele întâmplări care precedaseră venirea mea la Pembroke Lodge.

Tatăl meu, lordul Amberley, murise recent, după o lungă perioadă de slăbiciune tot mai pronunțată. Mama și sora mea muriseră de difterie cu vreun an și jumătate mai devreme. Mama fusese, după cum aveam s-o cunosc din jurnalul și scrisorile ei, viguroasă, energică,

---

* Titlul de *Queen's Counsel*, suspendat în 2003, se acorda membrilor marcanți ai baroului considerați demni de a sfătui suveranul britanic în probleme de drept. [Toate notele de subsol îi aparțin traducătoarei. Notele numerotate, departajate pe capitole și plasate la sfârșitul volumului în secțiunea „Note“, îi aparțin autorului.]

plină de spirit, serioasă, originală și neînfricată. După portrete, trebuie să fi fost și frumoasă. Tata avea înclinații filozofice, era studios, lipsit de spirit practic, mohorât și țeapăn. Amândoi erau înfocați teoreticieni ai reformării, dispuși să aplice orice teorie în care credeau. Tata era discipol și prieten al lui John Stuart Mill, de la care amândoi părinții mei au învățat să creadă în planificarea familială și dreptul de vot al femeilor. Tata și-a pierdut locul în parlament fiindcă a susținut metodele de contracepție. Mama avea uneori neplăceri din cauza vederilor ei radicale. La o petrecere în aer liber a părinților reginei Mary, ducesa de Cambridge a remarcat cu voce răsunătoare: „Da, știu cine ești, ești nora. Dar acum aud că nu-ți mai plac decât radicalii murdari și americanii murdari. E plină Londra de astfel de zvonuri; se discută în toate cercurile. Stai să văd dacă nu ai fustele mânjite de ceva.“

Scrisoarea următoare, trimisă de consulul britanic la Florența, nu mai are nevoie de explicații:

22 sept. 1870

Dragă lady Amberley

Nu sunt un admirator al domnului Mazzini*, ci îi detest din toată inima caracterul și principiile, care îmi repugnă. Mai mult, funcția mea publică mă împiedică să servesc drept intermediar al corespondenței sale. Cu toate acestea, nedorind să vă refuz, am adoptat singura posibilitate care mi se prezenta de a face să-i parvină scrisoarea dumneavoastră, anume aceea de a o depune la poștă, în grija magistratului regal din Gaeta.

Rămân

*Al dumneavoastră cu respect,
A. Paget*

Mazzini i-a dăruit mamei cutia lui pentru ceasuri, care se află acum în posesia mea.

Mama lua cuvântul la adunări pentru obținerea dreptului de vot al femeilor; am găsit un pasaj în jurnalul ei în care vorbește despre asociația Surorile Potter, printre ale cărei membre se numărau doamna Sidney Webb și lady Courtenay, pe care le numește fluturași mondeni.

---

* Giuseppe Mazzini (1805–1872), om politic italian cu un rol important în unificarea Italiei, membru al triumviratului din 1849.

Cum mai târziu am ajuns s-o cunosc bine pe doamna Sidney Webb, am căpătat un respect considerabil pentru seriozitatea mamei, amintindu-mi că ei doamna Webb i se părea frivolă. Din scrisorile mamei observ însă – de pildă din cele către Henry Crompton, cunoscutul pozitivist – că uneori era plină de vitalitate și cochetă, așa că se poate ca figura pe care o prezenta lumii să fi fost mai puțin controversată decât cea pe care o arăta jurnalului personal.

Tata era liber-cugetător și a scris o carte voluminoasă, publicată postum, cu titlul *An Analysis of Religious Belief* [*O analiză a credinței religioase*]. Avea o bibliotecă masivă, în care se regăseau Părinții Bisericii, lucrări despre budism și confucianism și așa mai departe. Și-a petrecut multă vreme la țară cât timp a lucrat la carte. Dar în primii ani de căsnicie, el și mama stăteau câteva luni pe an la Londra, unde aveau o casă în Dean's Yard. Mama și sora ei, doamna George Howard (mai târziu lady Carlisle), țineau *saloane* rivale. La *salonul* doamnei Howard se puteau întâlni toți pictorii prerafaeliți, iar la al mamei – toți filozofii britanici de la Mill în jos.

În 1867, părinții mei au vizitat America, unde s-au împrietenit cu toți radicalii din Boston. N-ar fi putut prevedea că bărbații și femeile a căror ardoare democratică o aplaudau și a căror împotrivire triumfătoare față de sclavie o admirau aveau să fie buniicii și bunicii celor care i-au asasinat pe Sacco și Vanzetti*. Părinții mei s-au căsătorit în 1864, pe când aveau amândoi doar 22 de ani. Fratele meu, după cum se laudă în autobiografia lui, s-a născut la nouă luni și patru zile după nuntă. La scurtă vreme după nașterea mea, s-a mutat într-o casă foarte izolată, numită Ravenscroft** (acum Cleddon Hall), într-o pădure care se ridică deasupra malurilor abrupte ale râului Wye. Acolo, la trei zile după nașterea mea, mama mă descria mamei ei: „Copilul a cântărit aproape patru kilograme, lung de 53 1/3 centimetri și foarte gras și foarte urât, toată lumea e de părere că seamănă tare cu Frank, ochii albaștri depărtați și bărbie nu prea are. De mâncat mănâncă exact ca Frank. Acum am lapte din belșug, dar dacă nu primește imediat sau are gaze sau altceva, se înfurie

---

* Anarhiști participanți la un jaf armat din 1920, executați pe scaunul electric în 1927, în Massachusetts, în ciuda solicitărilor de comutare a sentinței din partea a numeroase personalități ale vremii; moartea lor a provocat proteste violente în mai multe orașe europene.

** Cuibul corbilor.

teribil și țișă și dă din picioare și tremură până îl liniștim. [...] Ridică capul și se uită în jur foarte vioi.“

Au făcut rost de un profesor privat pentru fratele meu, D.A. Spalding, un om cu abilități științifice considerabile – cel puțin așa înțeleg dintr-o referire la lucrările lui în *Psihologia* lui William James.¹ Era darwinist și se ocupa de studiul instinctelor găinilor, cărora, pentru a-i ușura cercetările, li se permitea să facă prăpăd în toate încăperile din casă, inclusiv în salon. Omul suferea de ftizie în stadiu avansat și a murit la scurtă vreme după tata. Se pare că, pe baza unor argumente de teorie pură, tata și mama hotărâseră că, deși omul trebuia să rămână în continuare fără copii din pricina tuberculozei, nu era drept să i se ceară să rămână și celibatar. Așadar, mama i-a îngăduit să trăiască cu ea, deși nu cunosc vreo dovadă că ei i-ar fi făcut vreo plăcere. Aranjamentul acesta s-a menținut o perioadă foarte scurtă, fiindcă a început după nașterea mea, iar când a murit mama eu aveam doar doi ani. Tata însă l-a păstrat ca profesor și după moartea mamei, iar când a murit și tata, s-a aflat că îi numise pe Spalding și pe Cobden-Sanderson*, amândoi atei, tutori ai celor doi fii ai lui, pe care dorea să-i apere de relele unei educații religioase. Bunicii mei au descoperit însă în scrierile lui cele petrecute cu mama. Descoperirea le-a provocat cea mai profundă oroare victoriană. Au hotărât să apeleze, dacă era nevoie, la lege pentru a salva niște copii nevinovați din ghearele necredincioșilor uneltitori. Necredincioșii uneltitori s-au consultat cu sir Horace Davey (mai târziu lordul Davey), care i-a asigurat că nu aveau nici o șansă la judecată, având în vedere precedentul Shelley**, se pare. Așadar, tribunalul de echitate ne-a declarat pe fratele meu și pe mine pupili, iar Cobden-Sanderson m-a încredințat bunicilor mei în ziua despre care am vorbit deja. Fără îndoială, povestea aceasta a contribuit la interesul pe care mi-l arătau servitorii.

Despre mama nu-mi amintesc absolut nimic, deși țin minte că am căzut dintr-o teleguță trasă de ponei într-o zi când ea trebuie să

---

* Artistul T.J. Cobden-Sanderson a creat legătoria și imprimeria Doves și a dat numele mișcării „Arts and Crafts“; soția lui a fost sufragetă.

** După căsătoria cu a doua soție, Mary Shelley, poetul Percy Bysshe Shelley a încercat să obțină custodia copiilor săi cu prima soție, Harriet, care se sinucisese; legea a decis însă încredințarea copiilor unei familii adoptive, pentru că Shelley era un ateu declarat.

fi fost de față. Știu că amintirea este adevărată, pentru că am verificat-o mult mai târziu, după ce ani în șir nu am povestit-o nimănui. Despre tata nu-mi amintesc decât două lucruri: că mi-a dat o pagină tipărită cu roșu, a cărei culoare m-a încântat, și că o dată l-am văzut în cadă. Părinții mei dispuseseră să fie îngropați în grădina de la Ravenscroft, dar au fost deshumați și mutați în cavoul familial de la Chenies. Cu câteva zile înainte să moară, tata i-a trimis următoarea scrisoare mamei lui:

Ravenscroft
Miercuri noaptea

Dragă mama,

Te vei bucura să auzi că am de gând să mă întâlnesc cu Radcliffe de cum am ocazia – dar te va întrista motivul. Anume, am un atac urât de bronșită, care se pare că mă va ține la pat o bună bucată de vreme. Scrisoarea ta scrisă cu creionul a sosit azi și mi-a părut rău să aflu că și tu ești bolnavă. Mă simt epuizat, dar nu văd de ce n-aș scie, de vreme ce să dorm nu pot. Nu mai e nevoie să spun că atacul acesta nu este periculos și că nici nu mă aștept la vreo primejdie. Dar știu cât de repede poate avansa o boală din experiențe prea amare ca să mai cred în siguranța absolută, sau să zic „Pace!“ când totuși nu este pace*. Amândoi plămânii îmi sunt inflamați și se poate ca starea să mi se înrăutățească. Tare te rog să nu trimiți nici o telegramă și să nu acționezi în pripă. Avem un doctor tânăr și de treabă venit în locul lui Audland și, pentru propriul lui bine, ca medic recent stabilit aici, va face tot ce se poate face pentru mine. Repet, mă aștept să mă repun pe picioare, dar dacă lucrurile se înrăutățesc, aș vrea să spun că mă voi bucura să mor calm și netulburat, ca „cel ce se-nfășoară-n pături moi și într-un vis plăcut se las' să cadă“**.

În ceea ce mă privește, nu simt nici teamă și nici măcar îngrijorare; dar mă îndurerează mult gândul că aș fi nevoit să părăsesc anumiți oameni, mai ales pe tine. Scriu cu dureri și fiind slăbit, așa

---

* Referire la Ieremia 6:14, „Leagă în chip ușuratic rana ficei poporului meu, zicând «Pace! Pace!». Și totuși nu este pace!“ Versetul fusese popularizat de Patrick Henry, avocatul american implicat în mișcarea pentru independența statului Virginia, în discursul devenit celebru pentru fraza: „Dați-mi libertate sau dați-mi moartea!“

** Din poemul *Thanatopsis* de William Cullen Bryant.

că nu-ți pot oferi decât această declarație foarte palidă a recunoștinței profunde ce ți-o port pentru iubirea constantă și nestrămutată pe care mi-ai purtat-o, chiar și atunci când poate nu am părut s-o merit. Regret amarnic că uneori am fost nevoit să par aspru; nu am vrut să-ți arăt altceva decât afecțiune. Am făcut foarte puține din câte mi-aș fi dorit să fac, dar sper măcar că puținul acela nu a fost rău. Aș vrea să mor știind că am dus la bun sfârșit unul dintre ținuturile vieții mele. Cât despre băieții mei cei dragi, sper că te vei întâlni des cu ei, pe cât se va putea, și că te vor privi ca pe o mamă. Înmormântarea ar fi, după cum știi, aici, în pădurea mea iubită, în locul atât de frumos care mi-a fost deja pregătit. Nu pot spera că vei fi acolo, dar mi-aș dori să-mi închipui că s-ar putea.

Poate e un gest egoist din partea mea să-ți transmit durerea scrisorii acesteia; doar că mă tem că în altă zi voi fi prea slăbit ca să mai scriu. Dacă pot, îți voi da vești zi de zi. De asemenea, am primit numai bunătate și blândețe de la dragul meu Papa toată viața, iar pentru asta îi sunt profund recunoscător. Sper din toată inima ca, la sfârșitul vieții sale lungi și nobile, să fie scutit de durerea de a pierde un fiu. Transmit cele mai afectuoase gânduri pentru Agatha și Rollo și, dacă se poate, pentru bietul Willy*.

Fiul tău iubitor,
A.

Pembroke Lodge, unde trăiau bunicul și bunica, este o casă enormă, cu doar un etaj, în Richmond Park. A fost un dar al suveranului, iar numele i se trage de la lady Pembroke, căreia George III îi era devotat în vremurile nebuniei lui. Regina le-o dăruise bunicilor mei pe durata vieții lor, în anii 1840, și de atunci au trăit acolo. Celebra ședință de cabinet descrisă în *Invasion of the Crimea [Invazia Crimeii]* de Kinglake, la care mulți miniștri au dormit în timp ce s-a hotărât începerea Războiului Crimeii, a avut loc la Pembroke Lodge. Kinglake a locuit la Richmond în ultimii ani de viață și îmi aduc aminte bine de el. Odată l-am întrebat pe sir Spencer Walpole de ce era Kinglake atât de înverșunat împotriva lui Napoleon III. Sir Spencer a răspuns că se certaseră cu privire la o femeie. „N-ați vrea să-mi spuneți povestea?” am întrebat eu, firește. „Nu, domnule”, a

---

* Mătușa și unchii lui Bertrand Russell.

răspuns el, „nu am să vă spun povestea“. La scurtă vreme după aceea, a murit.

Pembroke Lodge avea patru hectare și jumătate de grădini, în mare parte lăsate în sălbăticie. Grădinile acestea au avut un rol foarte important în viața mea până la vârsta de optsprezece ani. Spre vest se deschidea o priveliște enormă, de la Epsom Downs (despre care eu credeam că se numesc „Ups and Downs“*) până la castelul Windsor, cu Hindhead și Leith Hill între ele. M-am obișnuit cu orizonturile largi și cu vederea neîngrădită a apusului. De atunci n-am mai putut trăi fericit fără vreuna din ele. Creșteau acolo mulți copaci frumoși, stejari, mesteceni, castani sălbatici, castani dulci și tei, un cedru foarte frumos, cedri japonezi și cedri de Himalaya aduși în dar de prinți indieni. Mai erau și pavilioane de vară, garduri vii de măceși, desișuri de leandri și tot felul de locuri secrete în care te puteai ascunde de oamenii mari atât de bine, încât nu-ți era teamă că vei fi găsit. Erau și câteva grădini de flori, cu garduri vii de cimișir. De-a lungul anilor cât am trăit la Pembroke Lodge, grădina devenea tot mai neglijată. Au căzut niște copaci mari, tufele au crescut peste poteci, iarba de pe peluze s-a înălțat și s-a sălbăticit, iar gardurile vii de cimișir au ajuns aproape copaci. Grădina părea să-și amintească zilele splendorii ei de pe vremuri, când ambasadori străini i se plimbau pe pajiști, iar prinții îi admirau rondurile de flori atent îngrijite. Trăia în trecut, iar eu trăiam în trecut odată cu ea. Țeseam fantezii despre părinții și sora mea. Îmi închipuiam zilele în care bunicul era în floarea vârstei. Conversațiile dintre adulți pe care le ascultam tratau, în mare parte, lucruri întâmplate cu mult timp în urmă; vremea când bunicul îl vizitase pe Napoleon pe insula Elba, vremea când străunchiul bunicii apăruse Gibraltarul în timpul Războiului de Independență American, sau vremea când bunicul ei fusese ostracizat fiindcă afirmase că lumea trebuie să fi fost creată înainte de anul 4004 (î.Cr.), deoarece pe pantele vulcanului Etna se găsește prea multă lavă. Uneori, conversația cobora către vremuri mai apropiate și mi se spunea cum Carlyle spusese despre Herbert Spencer că este „perfect vid“**, sau că Darwin considerase vizita

* Numele zonei Epsom Downs, un platou calcaros, se pronunță asemănător cu *ups and downs* – „suișuri și coborâșuri“.

** Thomas Carlyle, istoric și eseist scoțian, a intrat în conflict cu Herbert Spencer – creatorul expresiei „supraviețuirea celui mai adaptat“ și precursor

CUPRINS

Introducere	7
-----------------------	---

1872–1914

Prolog. Pentru ce am trăit	19
1 Copilăria	21
2 Adolescența	50
3 Cambridge	74
4 Logodna	98
5 Prima căsnicie	113
6 <i>Principia Mathematica</i>	130
7 Din nou Cambridge	145

1914–1944

8 Primul Război Mondial	167
9 Rusia	199
10 China	220
11 A doua căsnicie	235
12 Anii târzii de la Telegraph House	249
13 America. 1938–1944	255

1944–1967

Prefață	267
14 Întoarcerea în Anglia	269
15 În țară și în străinătate	298

414 CUPRINS

16	Trafalgar Square	327
17	Fundația	358
	Anexă	381
	POST-SCRIPTUM	405
	NOTE	409